

Література:

1. Самойленко В. М. Дидактика географії : Монографія / В. М. Самойленко, О. М. Топузов, Л. П. Вішнікіна, О. Ф. Надтока, І. О. Діброва – К. : Педагогічна думка, 2014. – 586 с.
2. Топузов О. М. Загальна методика навчання географії: Підручник [з грифом МОНМС України] / О. М. Топузов, В. М. Самойленко, Л. П. Вішнікіна. – К.: ДНВП «Картографія», 2012. – 512 с.

УДК 159.9:82.09

МЕТАФОРИЧНІ НАРАТИВИ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ-ЕМІГРАНТІВ У ВИМІРІ ЖИТТЄВИХ РЕСУРСІВ ОСОБИСТОСТІ

Гандзілевська Г.Б.

Національний університет «Острозька академія»

Проблема адаптації до життєвих змін, які переживають внутрішньо переміщені особи, спрямовує академічну та практичну психологію на вивчення шляхів актуалізації прихованих резервів індивіда. У зв'язку з цим особливого значення набуває дослідження такого феномену як життєвий сценарій, який науковці найчастіше трактують у контексті уявлень про життя та моделей поведінки особистості. Розуміння ресурсного потенціалу сценарію сприятиме виокремленню нових чинників формування життєвих ресурсів особистості для подолання труднощів і пристосування до змін. Одним із засобів вирішення цієї проблеми вбачаємо у нарративному аналізі літературних творів українських письменників-емігрантів, які містять інформацію про способи пристосування до складних життєвих ситуацій літературного героя (в тому числі автора). Особливого значення набувають метафоричні наративи (казки, поеми, новели і т.д.), які за допомогою символічного ряду репрезентують не лише життєвий досвід автора, а і соціокультурний вцілому. А тому **мету** цього дослідження скеруємо на психологічний аналіз метафоричних наративів українських письменників-емігрантів крізь призму формування їхніх життєвих ресурсів.

Результати попередніх наших досліджень [1] дають підстави стверджувати, що ресурс розгортання життєвого сценарію індивіда забезпечує та виражає адекватна життєва позиція щодо себе та світу вцілому. Одним із показників цієї позиції є життєва роль (сукупність уявлень та переконань про себе). Припускаємо, що уявлення про життя (життєвий сценарій) «корелює» з уявленнями про себе (життєвими ролями). А тому нарративний аналіз як основний метод цього дослідження скеруємо на психологічне тлумачення героїв та середовища метафоричного наративу для виявлення чинників та умов

формування ресурсу життєвого сценарію (когнітивно-афективних новоутворень особистості). Перші наші розвідки психологічного осмислення життєвої ролі як показника ресурсу життя були здійснені за допомогою сценарного аналізу життєвого шляху першої жінки-меценатки вищої освіти в Східній Європі Гальшки Острозької (XVI ст.). Розгортання життєвого сценарію та відповідний ролевий репертуар княжни вивчався через психологічний аналіз поеми сучасної української письменниці-емігрантки С. Луцкової «Плач за рожевою птахом» [4]. Відповідно до поеми сценарій Самотньої чорної княжни, збережений в легендах, змінюється на сценарій Вільної самореалізованої щасливої жінки. Причину зміни вбачаємо у конструктивному виході із кризи (вимушеної еміграції), який забезпечила «відновлена» роль Щасливої, та становлення авторської позиції по відношенню до власного життя. Ставлення Гальшки до себе протягом життя фіксували зміни ролей, які чергувалися від Щасливої до Самотньої, Нещасної, Слабкої, Жертви до Сильної, Вільної Щасливої. Паралельно спостерігаємо вплив на структуру особистості Гальшки архетипу Персефони, яка розвивається від Кори (залежної від інших) до Повелительки (зрілої особистості). Так, аналіз ролевого репертуару княжни дозволив виявити ресурс сценарію і самої авторки – усвідомлення свого покликання та місії, який обумовили такі цінності, як любов до людей, рідного краю, розвитку культури й освіти ін.

Актуальною для вирішення проблеми вважаємо і новелу Оксани Лятуринської «Мамурка» [5, с. 454-460], в якій сценарна поведінка героїв розкриває специфіку життєвого сценарію поетеси-емігрантки (другої хвилі еміграції). Проведені нами паралелі життєвого сценарію письменниці з героєм новели – кіткою Мамуркою, допомогли виявити раціональне сценарне рішення, яке стало ресурсом життя авторки: «Вижити», «Вижити для того, щоб повернутись до дому». Рядки, якими завершує письменниця свою новелу: «Домовик вартує щастя дому» [5, с. 460] можемо перефразувати, як «рідний дім – це і щастя» для письменниці. Саме цей ресурс допоміг Оксані Лятуринській трансформувати роль Ображеної дівчинки у провідну життєву роль Поета-борця за свободу, Вольову жінку. Сенс життя письменниці, обумовили сформовані в дитинстві цінності, орієнтиром яких є прийняття своєї автентичності та відданість своєму покликанню (*Від свого хвостика не втечеш*). Джерелом спраги до життя вбачаємо у безумовній любові до рідного та відповідальності за нього.

У контексті піднятої проблеми глибше проаналізуємо метафоричний наратив ще однієї сучасної української письменниці-емігрантки Тамари Шевченко «Тонечка – сіра Мишка», яка вже 16 років проживає в Італії. Відповідно до наративного аналізу компоненти цілісної особистості виражені як персоніфіковані герої. Так, основною

героїнею казки є Мишка-Тоня. Життєва роль Сіренької та непримітної мишки, якій характерна невизначеність, не прийняття свого імені, тотальний страх перед постійною небезпекою, а отже недовіра до світу, до себе, конкурентність в боротьбі за ресурс (*вважала себе непомітною, намагалася якнайменше шурхотіти, нікому не заважати*), незадоволення та фрустрація потреб і бажань (*мама не може купити шубки*) до кінця казки трансформується у активну, миролюбиву, націлену на майбутнє та задоволення потреб, адаптовану Мудру Сову, якій вдалось здати екзамен на щасливе життя. Механізмом процесу ініціації вважаємо конструктивний драйвер «Час вирости» (*залиш у своїй темній нірці усі страхи і йди жити серед мишей, будь серед них, вчися у них, набувай досвіду*), який Тонечка отримала при зустрічі з сусідкою – престарючою, мудрою, навченою життям бабою Михою. Власне вона і пропонує для Мишки навчитись апелювати до ресурсних життєвих ролей, які символічно авторка пропонує як шубки: хитрої Лисички (*з Лисичкою не треба махлювати*), яку трактуємо як гнучкість, Вовчу (*може з'їсти, тому треба бути обережним*) та Собачу (*не говорити зайвого, бо він завжди відгавкується*), як вміння відстоювати кордони, та покірної Овечки (*не завжди виграє той, хто насправді досяг свого і переміг*), як здатність рухатись далі при невдачах. Послугуючись дослідженнями П. Горностаєва, де відзначено, що здібність людини долати життєві кризи залежать від розвитку ролевої компетентності особистості, яку забезпечує ролева гнучкість та варіативність [2], повчання Михи (*усе залежить від ситуації*), розглядаємо як ресурсні чинники формування здатності до адаптації із збереженням своєї ідентичності. Разом з тим, раціональні приписи старої миші тлумачимо, як механізм вибору стратегії подолання важких життєвих ситуацій, а отже і копінг-ресурсу. Крім того, спостерігаємо вихід із звичного сценарію мишки Тонечки через апробацію нових ролей, зокрема Мудрої сови, та у зв'язку з цим розблокування однієї з форм спонтанності, яка за Я. Морено [3, с.125], бере участь у формуванні адекватних реакцій на нові ситуації. Авторка прагне змін (фігурою наративу є фігура бажання), однак заборона Мама (*Не можна мати усе, що бажаєш*), негативний минулий досвід (*Миришка не повернулася у свою нірку, Мишка ледь не з'їв котяра*) породжують фігуру сумніву. Символом ресурсу подальшого процесу ініціації авторка вибирає «дзеркало». Сміслові навантаження цього подарунку та відповідних порад, які отримує Мишка, трактуємо у контексті духовно-моральних цінностей (*огорни себе добром*). Так, Над-Я авторки активує ресурс до змін та породжує нову роль – Мудрої сови. Присвоєння мудрості баби Михи (*звиклася до тих шубок*) дозволило Мишці позбутися «шубки страху», тобто перемогти вражого персонажу Котяри Мурзинського, що свідчить про спроможність авторки самій

справлятися з проблемами, що звісно відображає і текст. Аналіз смислових блоків дозволяє виділити висхідний тип наративу, відмітити ознаки прогресу щодо розвитку героїні. Своєю чергою це свідчить про ресурс життєвого сценарію письменниці, зокрема поведінкову варіативність, який вона і репрезентує читачу.

Так, результати цього дослідження підтверджують тезу про те, що зміна ставлення до себе індивіда, апробація нових ролей, має вплив на подальше розгортання його життєвого сценарію. Разом з тим аналіз метафоричних наративів демонструє такі життєві ресурси особистості, як установка на життя (сценарне рішення «Живи»), варіативність поведінкових реакцій, усвідомлення свого покликання та місії. У зв'язку з цим вагомого значення набуває формування гнучкості у виборі стратегій поведінки, вміння відстоювати свої кордони, здатність рухатись далі при поразках, зберігаючи свою цілісність та автентичність. Раціональні приписи значимих дорослих, обумовлені духовно-моральними цінностями, відповідно результатам дослідження, активують формування і духовного імунітету героя, що своєю чергою, сприяє пристосуванню до труднощів, подолання складних ситуацій та підвищення якості життя. У подоланні життєвих криз велике значення, на думку П. Горностая, мають уявлювані ролі, що створюються активною чи пасивною творчістю [2]. Очевидно, що породження творчих продуктів у формі наративів письменниками-емігрантами сприяло їхньому конструктивному пристосуванню до змінених обставин та подоланню життєвих труднощів, що може слугувати прикладом і для сучасних мігрантів. Таким чином, вище презентований наративний аналіз оповідальних текстів може збагатити психологічну теорію і практику новим досвідом та стати засобом підтримки для зацікавленого читача.

Література:

1. Гандзілевська Г. Б. Ресурс життєвих сценаріїв українських письменників-емігрантів / Г. Б. Гандзілевська // Українська діаспора: проблеми дослідження: тези доповідей Міжнародної наукової конференції, 27-28 вересня 2016 р., м. Острого / Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Острозька академія», Українське історичне товариство. – Острого, 2016. – С. 262–264.
2. Горностай П. Личность и роль: Ролевой подход в социальной психологии личности : [монография] / П. П. Горностай. – К. : Интерпресс ЛТД, 2007. – 311 с.
3. Морено Якоб Леви. Психодрама / Я. Морено // пер. с англ. Г. Пимочкиной, Е. Рачковой. – 2-ое изд., испр. – М.: Психотерапия, 2008. – 496 с.
4. Луцкова С. Плач за рожевою птахою / Світлана Луцкова // Дивне коло : поезія / Світлана Луцкова. – Рівне: Вид-во «Азалія» Рівненської організації Спілки письменників України, 1999. – С. 61–70.
5. Лятуринська О. Зібрані твори./О. Лятуринська // Торонто: Видання Організації Українок Канади, 1983. – 813 с.